

SKOLVERKETS
ALLMÄNNA RÅD
2005

Allmänna råd och kommentarer

Kvalitet i förskolan

Beställningsadress: Fritzes kundservice, 106 47 Stockholm.
Tel: 08-690 95 76, Fax: 08-690 95 50, e-post: skolverket@fritzes.se

Beställningsnummer: 05:896
ISSN 1403-4549
ISBN 91-85009-85-7
Fryklunds kommunikation & design
Foto: Susanna Blåvarg
Ljungbergs Tryckeri 2005
Tilltryck 2008: 10.000

Allmänna råd och kommentarer

Kvalitet i förskolan

Förord

Skolverkets allmänna råd och kommentarer för kvalitet i förskolan har utarbetats på uppdrag av regeringen i syfte att förtydliga verksamheten utifrån nationella krav och mål samt för att ge stöd vid bedömning och utveckling av verksamhetens kvalitet ur likvärdighetssynpunkt. De allmänna råden finns också publicerade i Statens skolverks författningssamling, SKOLFS 2005:10.

De allmänna råden tar sin utgångspunkt i områden och faktorer vilka Skolverket identifierat som centrala för förskolans kvalitet och som redovisats till regeringen i en delrapport i april 2004. Urvalet har gjorts utifrån den kunskap som forskning och beprövad erfarenhet ger om vad som är viktigt för att garantera en god kvalitet i förskolan. Andra utgångspunkter är aktuell kunskap om de faktiska förhållanden som råder i förskolan i dag.

Kvaliteten i förskolan rör de förutsättningar verksamheten ges. En annan viktig del är hur det pedagogiska arbetet genomförs samt med vilken målfyllelse uppdraget i läroplanen utförs. De allmänna råden med kommentarer disponeras därför utifrån dessa huvudområden med rubrikerna *Förutsättningar*, *Arbetet i förskolan* samt *Målfyllelse*. Benämningen på respektive kvalitetsområde överensstämmer med förslaget i regeringens proposition *Kvalitet i förskolan* (2004/05:11) som antogs av riksdagen i december 2004.

De allmänna råden riktar sig till både kommunen och den personal som arbetar i förskolan och illustrerar hur ansvarsfördelningen mellan kommun och verksamhet ser ut. Det är kommunens ansvar att se till att förskolan får de förutsättningar som behövs för att genomföra det pedagogiska arbetet. Området *Förutsättningar* riktar sig därför till kommunen. De råd som riktar sig till personalen tar sin utgångspunkt i läroplanens värdegrund, uppdrag, mål och riktlinjer.

Till arbetet med att ta fram de allmänna råden har referensgrupper, med representanter från kommuner och förskolor, varit knutna. Sakkunniga experter har även bidragit till arbetet. Utformningen av de allmänna råden har genomförts i samarbete med Myndigheten för skolutveckling samt - ifråga om barn i behov av särskilt stöd - med Specialpedagogiska institutet.

På Skolverket har Marie Sedvall-Bergsten varit ansvarig för att ta fram de allmänna råden och kommentarerna. Undervisningsråden Lena M Olsson och Ulla Nordenstam samt juristerna Eva Britt Östblom och Eva Ulveson har ingått i arbetsgruppen.

Det är Skolverkets förhoppning att de allmänna råden ska utgöra ett stöd i arbetet med att granska och förbättra kvaliteten i förskolan.

Per Thullberg
Generaldirektör

Marie Sedvall-Bergsten
Undervisningsråd

Innehåll

Inledning.....	8
Vad är allmänna råd?	8
Allmänna råd för kvalitet i förskolan	8
Styrsystemet och ansvarsfördelningen	9
Förskolans uppdrag.....	9
Kvalitetsområden.....	9
<i>Kvalitetsbegreppet</i>	9
<i>Urval av områden</i>	10
Förutsättningar	11
Styrning och ledning.....	12
Personalitet och barngruppens storlek och sammansättning	14
Personalens kompetens	18
Lokaler och miljö	20
Arbetet i förskolan.....	23
Helhetssyn	24
<i>Synen på barns utveckling och lärande</i>	24
<i>Personalens förhållningssätt</i>	25
<i>Leken och lärandet</i>	27
Förskolans värdegrund	28
<i>Normer och värden</i>	28
<i>Jämställdhet mellan flickor och pojkar</i>	29
<i>Barns delaktighet och inflytande</i>	31
Behov av särskilt stöd	32
En mångkulturell förskola	34
Samverkan mellan förskola och hem.....	37
Måluppfyllelse	39
Bilaga	44
<i>Bestämmelser utanför skolförfattningarna som</i> <i>rör lokaler och miljö på förskolor</i>	44
Referenser	46

Inledning

Vad är allmänna råd?

Skolverkets allmänna råd är rekommendationer för hur författningar (lagar, förordning och föreskrifter) kan tillämpas. Ett allmänt råd måste utgå från en författning. Det anger hur man kan eller bör handla och syftar till att påverka utvecklingen i en viss riktning. Allmänna råd ska också främja en enhetlig rättstillämpning. I normala fall bör allmänna råd följas såvida det inte går att visa att man handlar på andra sätt som leder till att kraven i bestämmelserna uppnås.

Allmänna råd för kvalitet i förskolan

Skolverkets allmänna råd om förskolans kvalitet baseras på bestämmelser i skollag, läroplanen för förskolan och det barnperspektiv som finns i FN:s konvention om barns rättigheter. De utgår även från forskning, kunskap och beprövad erfarenhet. Efter de allmänna råden följer kommentarer vars syfte är att förtydliga råden.

I den s.k. kvalitetsparagrafen i 2 a kap 3 § skollagen anges:

Förskoleverksamhetens uppgift är att genom pedagogisk verksamhet erbjuda barn fostran och omvårdnad./.../

För bedrivande av förskoleverksamhet /.../ skall det finnas personal med sådan utbildning eller erfarenhet att barnens behov av omsorg och en god pedagogisk verksamhet kan tillgodoses. Barngrupperna skall ha en lämplig sammansättning och storlek. Lokalerna skall vara ändamålsenliga.

Förskoleverksamheten /.../ skall utgå från varje barns behov. Barn som av fysiska, psykiska eller andra skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling skall ges den omsorg som deras speciella behov kräver. Lag (1997:1212).

I förskolans läroplan, Lpfö 98, formuleras värdegrund och uppdrag samt mål och riktlinjer för verksamheten. Målen, som är utformade som mål att sträva mot, anger inriktningen på förskolans arbete och uttrycker en önskad kvalitetsutveckling i förskolan.

De allmänna råden riktar sig till både kommunen och den personal som arbetar i förskolan.

De allmänna råden kan också vara vägledande för kommunens tillståndsgivning till och tillsyn av de enskilt drivna förskolorna. De kan även utgöra stöd för kvalitetsarbetet i de enskilt drivna förskolorna.

Vårdnadshavare har ansvaret för sina barns fostran och utveckling. I texten används ibland begreppet föräldrar istället för vårdnadshavare. Detta är en markering som utgår från att båda föräldrarna är engagerade i omsorgen om sina

barn, även om endast en förälder är vårdnadshavare. Föräldrarna ska ha möjlighet att delta i förskolans verksamhet och påverka kvaliteten. De allmänna råden kan utgöra stöd för föräldrarna att öka sitt inflytande.

Styrsystemet och ansvarsfördelningen

Det är riksdag och regering som anger de nationella målen. Enligt skollagen är det kommunen som ansvarar för förskolan och kommunfullmäktige som bestämmer vilken eller vilka nämnder som ska fullgöra kommunens uppgifter. Enligt kommunallagen ska nämnderna se till att verksamheterna bedrivs enligt de mål och bestämmelser som finns och kontrollera att verksamheten utövas på ett tillfredsställande sätt.

Kommunens ansvar för kvalitetssäkring och kvalitetsutveckling förutsätter att förskolans måloppfyllelse kontinuerligt följs upp och utvärderas.

För detta behöver ett systematiskt kvalitetsarbete genomföras, dvs. system som följer upp, utvärderar och föreslår åtgärder för att säkerställa och utveckla kvaliteten i förskolans verksamhet.

Förskolans uppdrag

Förskolan ska lägga grunden för ett livslångt lärande i en verksamhet som är rolig, trygg och lärorik. Det ska vara en god pedagogisk verksamhet där omsorg, fostran och lärande bildar en helhet. I samarbete med hemmen ska förskolan skapa bästa möjliga förutsättningar för att varje barn utvecklas rikt och mångsidigt. Den pedagogiska verksamheten ska anpassas till alla barn i förskolan i en miljö som samtidigt utmanar och lockar till lek och lärande. I samarbete med förskoleklassen, skolan och fritidshemmet ska förskolan avrunda barnens förskoleperiod. Innebörden av förskolans uppdrag kan sammanfattas som att innehållet i förskolan ska leda till att barn omfattas av vårt samhälles gemensamma normer och demokratiska värderingar samtidigt som de ska utveckla en förståelse för sig själva och sin omvärld.

Kvalitetsområden

Kvalitetsbegreppet

Skolverket definierar begreppet kvalitet inom förskola och skola utifrån hur väl en verksamhet svarar mot nationella mål, krav och riktlinjer och andra mål förenliga med de nationella, samt i vilken utsträckning verksamheten strävar efter att förbättras. Vid bedömningen av kvalitet väger Skolverket samman verksamhetens strukturella förutsättningar, arbetet i förskolan och resultatet dvs. måloppfyllelsen.

Kvalitetsarbete i förskolan ska kännetecknas av systematik, där arbetet tar sin utgångspunkt i en beskrivning av nuläge, mål för verksamheten, uppföljning och utvärdering, analys och bedömning av resultat, utvecklingsåtgärder och nya mål.

Urval av områden

De allmänna råden disponeras utifrån områden som har betydelse för kvaliteten i förskolan enligt indelningen *Förutsättningar, Arbetet i förskolan* samt *Måluppfyllelse*. Kvalitetsområdena behandlas separat i de allmänna råden men utgör en helhet i arbetet med att utvärdera och utveckla kvaliteten i förskolan. De är nära kopplade till varandra och påverkar varandra i ett samspel.

Urvalet av kvalitetsområden har gjorts utifrån den kunskap som forskning och beprövad erfarenhet ger om vad som är viktigt för att garantera en god kvalitet i förskolan. Andra viktiga utgångspunkter är aktuell kunskap om faktiska förhållanden som råder i förskolan i dag.

Förutsättningar

Inom detta område ges allmänna råd för strukturkvaliteten dvs. det som ingår i samhällets krav och förväntningar på förskolan och vad som styr verksamheten. Det handlar t.ex. om förskolans styrning och ledning, personalens kompetens, personaltäthet, barngruppernas storlek och sammansättning, lokaler, material och miljö.

Arbetet i förskolan

Här ges råd om det som berör processkvaliteten dvs. vad som sker i de processer som äger rum i förskolans pedagogiska verksamhet i förhållande till målen i förskolans läroplan. Viktiga faktorer är personalens förhållningssätt, arbetssätt och samspel med barnen, samspel mellan barnen, samarbetet med föräldrarna och utformning av den pedagogiska miljön.

Måluppfyllelse

De allmänna råden inom detta område berör resultatkvaliteten dvs. förskolans måluppfyllelse och hur den kan bedömas. Förskolans läroplan innehåller mål att sträva mot som anger inriktningen på den pedagogiska verksamheten och därmed den önskade kvalitetsutvecklingen. Kvaliteten på den pedagogiska verksamheten bedöms utifrån måluppfyllelsen och verksamhetens förutsättningar.

ALLMÄNNA RÅD

Förutsättningar

Inom detta kvalitetsområde ges rekommendationer för strukturkvaliteten dvs. det som rör samhällets krav och förväntningar på förskolan och vad som styr verksamheten. Det handlar om förskolans styrning och ledning, personalens kompetens, personaltäthet, barngruppernas storlek och sammansättning, lokaler och miljö.

Styrning och ledning

ALLMÄNNA RÅD

Kommunen bör

- tydligt ange hur ansvaret för förskolan är fördelat samt se till att förskolans chef är väl förtrogen med det dagliga arbetet i förskolan
- ha system och rutiner för kontinuerlig planering, uppföljning och utvärdering av förskolans verksamhet och för hur resultaten tas tillvara så att de leder till förbättringar av kvaliteten
- ha system för resursfördelning som tar hänsyn till att olika förskolor behöver olika mycket resurser för att genomföra sitt uppdrag.

KOMMENTARER

Ansvarsfördelning

Kommunen har stor frihet att avgöra hur verksamheten ska utformas. Kommunallagen ställer dock krav på en tydlig fördelning av ansvaret inom kommunen i syfte att ge en effektiv styrning av och insyn i verksamheten. Kommunen måste därför besluta hur ansvaret för förskolan ska fördelas. Det är viktigt att denna ansvarsfördelning är tydlig så att det klart framgår vem/vilka som har ansvar och som fattar olika beslut.

Läroplanen för förskolan styr det pedagogiska arbetet och syftar till att skapa förutsättningar för en likvärdig förskola med god kvalitet. Mål att sträva mot anger inriktningen på vad förskolan ska arbeta mot och sträva efter när det gäller det enskilda barnets utveckling och lärande. Det finns inga mål att uppnå som anger vad barn ska kunna eller prestera vid olika tidpunkter. Både i inledningen till förskolans läroplan och i förarbetena till den klargörs att det är kvaliteten på den pedagogiska verksamheten som ska utvärderas och bedömas, inte barns enskilda prestationer.

Utvärderingar visar att förskola och skola ofta behandlas gemensamt i kommunens policydokument utan att man problematiserar att förskola och skola delvis har olika typer av mål. Därmed synliggörs inte vad det innebär att förskolan endast har mål att sträva mot. Det är därför angeläget att kommunen tydliggör vad förskolans mål att sträva mot innebär och hur måluppfyllelse kan utvärderas.

Förskolans ledning

I dessa allmänna råd används "förskolans chef" som beteckning för den som har det lokala ansvaret för det pedagogiska arbetet.

Inledningen till förskolans läroplan slår fast att förskolans uppdrag ställer höga krav på ledarskapet för verksamheten. Kommunerna har stor frihet att besluta om verksamheternas ledningsfunktion ska samordnas med skolan eller organiseras på något annat sätt.

Den pedagogiska ledningen är en viktig faktor för förskolans kvalitet. En betydelsefull del i ledningens kompetens är goda kunskaper om förskolepedagogik och om förskolans mål och uppdrag. För att kunna medverka till att det pedagogiska arbetet utvecklas är det dessutom viktigt att förskolans chef har möjlighet att följa det dagliga arbetet i förskolan.

Om det saknas pedagogiska ledare, eller om den som är chef saknar kännedom om verksamheten, uppstår ett glapp mellan kommunnivån och verksamhetsnivån och det blir svårt för kommunen både att driva relevanta utvecklingsfrågor och att fördela resurser efter behov.

System för uppföljning och utvärdering – kommunikation mellan nivåer

Kommunallagen ställer krav på uppföljning och utvärdering. Enligt lagen ska den nämnd som ansvarar för förskolan ha tillräcklig intern kontroll över att verksamheten bedrivs i enlighet med de mål och riktlinjer som fullmäktige bestämmer samt de statliga bestämmelser som gäller för verksamheten. För att detta ska få genomslag i hela kommunen, dvs. på den politiska, förvaltnings- och verksamhetsnivån är det nödvändigt att det finns system som kvalitetssäkrar detta.

Uppföljning och utvärdering förutsätter en fungerande kommunikation mellan politiker, förvaltningsledning och förskolans chef kring verksamhetens ramar och villkor. Skolverket har framhållit att den kunskap om lokala villkor som personalen besitter i högre grad borde tas tillvara i beslut som rör t.ex. verksamhetens ramar och resurser. Dialogen mellan kommunledningen och förskolans ledning om utvärderingsresultat och verksamhetens utveckling är betydelsefull. Tydlighet i signaler och återkoppling till de verksamma är viktigt för att bibehålla ett engagemang i gransknings- och förbättringsarbetet.

System för resursfördelning

Enligt läroplanen ska hänsyn tas till barns olika förutsättningar och behov:
"Detta innebär att verksamheten inte kan utformas på samma sätt överallt och att förskolans resurser därför inte skall fördelas lika."

Vid resursfördelningen är det viktigt att ta hänsyn till faktorer som områdets sociala karaktär, barnens ålder, personalens kompetens, lokalernas och utemiljöns förutsättningar, antalet barn med annat modersmål än svenska, antalet barn i behov av särskilt stöd och barngruppens storlek.

En förutsättning för att kommunen ska kunna fördela resurser i förhållande till de olika behov som barn har i förskolan är att uppföljningar och utvärderingar görs. Resultaten av utvärderingarna ska vara vägledande för hur resurserna fördelas. Detta har betydelse för att kunna erbjuda en likvärdig förskola med hög kvalitet.

Personaltäthet och barngruppens storlek och sammansättning

ALLMÄNNA RÅD

Kommunen bör

- redovisa hur personaltäthet, gruppstorlek och gruppsammansättning har anpassats till behoven i olika förskolor samt kunna visa hur hänsyn har tagits till faktorer som:
 - barnens ålder och kön
 - behov av särskilt stöd
 - andelen barn med annat modersmål än svenska
 - kontinuiteten i barn- och personalgrupp
 - personalens kompetens
 - lokalernas och utemiljöns beskaffenhet
 - upptagningsområdets sociala karaktär
 - barnens närvarotider
- genomföra konsekvensutredningar innan beslut fattas som påverkar förskolors personaltäthet, gruppstorlek och gruppsammansättning. Utredningarna bör behandla både ekonomiska och pedagogiska konsekvenser
- återkommande följa upp och utvärdera vilken betydelse personaltätheten samt barngruppernas storlek och sammansättning har i förhållande till möjligheten att bedriva en god pedagogisk verksamhet i enlighet med läroplanen.

KOMMENTARER

Lämplig storlek och sammansättning

Läroplanen framhåller att barngruppen ska ses som en viktig del i barns utveckling och lärande. För att en grupp ska fungera positivt måste dock vissa förutsättningar vara uppfyllda. Till det viktigaste hör att gruppen har en lämplig sammansättning och storlek. Dessa krav ställs också i skollagen. Vad som är "lämpligt" ska sättas i relation till förskolans uppdrag.

När den tidigare kopplingen till statsbidrag togs bort ökade gruppstorlekarna, en ökning som fortsatte under hela 1990-talet. Mellan 1990 och 2001 steg den genomsnittliga gruppstorleken i landet från 13,8 barn per grupp till 17,5 samtidigt som personaltätheten sjönk. Hösten 2003 uppgick den genomsnittliga gruppstorleken till 17,2 barn per grupp. Hälften av grupperna hade mellan 16 och 20 barn.

Det finns inga belägg för att det skulle finnas någon gruppstorlek eller personaltäthet som är den optimala i alla sammanhang. Förutsättningarna varierar från grupp till grupp och från tid till annan. En gruppstorlek eller personaltäthet som är lagom i en förskola behöver inte vara det i en annan. En kunskapsöversikt som Skolverket tagit fram (2001 a) visar dock att riktmärket för en gruppstorlek om ca 15 barn är att föredra, för att barnen ska utvecklas på ett optimalt sätt. Man lyfter även fram att de yngsta barnen och barn i behov av särskilt stöd har behov av att ingå i mindre grupper än så för att få sina behov tillgodosedda.

Kommunerna avgör, utifrån lokala förhållanden, vilken gruppstorlek och vilken personaltäthet som är den lämpligaste. Enligt Skolverkets utvärdering av förskolan har det främst varit ekonomiska överväganden som avgjort gruppstorlekarna. Faktorer som upptagningsområdets sociala struktur, personalens utbildning och andelen barn i behov av särskilt stöd har haft mindre betydelse.

I och med det riktade statsbidrag för personalförstärkning i förskolan, som införts den 1 januari 2005, får kommunerna ökade förutsättningar att minska barngruppernas storlek. Genom bidraget ska personalen i förskolan kunna öka med nästan 10 procent vilket enligt regeringen motsvarar en minskning av barngrupperna till i genomsnitt 15 barn med tre heltidstjänster.

Faktorer som påverkar vilken gruppstorlek och personaltäthet som är lämplig

Oberoende av vad som generellt anses "lämpligt" eller "lagom" är det alltid nödvändigt att anpassa gruppstorlekar och personaltäthet till de förutsättningar som råder i varje förskola.

Forskning och beprövad erfarenhet har pekat ut en rad faktorer som påverkar vilken storlek och personaltäthet som är lämplig i en viss grupp. Personalens kompetens, lokalernas storlek och utseende samt barngruppens sammansättning socialt, etniskt, köns- och åldersmässigt samspelar med strukturella faktorer som personaltäthet och gruppstorlek. Fortfarande saknas dock forskning, utifrån svenska förhållanden, som ger en fördjupad bild av hur dessa faktorer samspelar och påverkar verksamheten.

Det bör påpekas att låg personaltäthet och stora grupper har negativa effekter framför allt när det gäller *de yngsta barnen i förskolan* som är beroende av täta och stabila vuxenkontakter som de kan knyta an till. Om de yngsta barnen utsätts för alltför många relationer uppstår stress vilket i sin tur kan påverka deras inlärningsförmåga långt upp i åldrarna. Det är därför nödvändigt att grupper, där flertalet av barnen är under tre år, är mindre än grupper med äldre barn. Generellt är mindre barngrupper att föredra framför större grupper med samma personaltäthet. För de yngsta barnen försvåras samspelet med de vuxna i för stora grupper och det är framför allt identitetsutvecklingen och språkutvecklingen som tar mest skada.

Barn i behov av särskilt stöd och barn med annat modersmål än svenska gynnas generellt i mindre barngrupper med hög personaltäthet. Utvärderingar visar att andelen barn i behov av särskilt stöd ökar i och med att barngruppsstorlekarna blir större eftersom en generellt god kvalitet ofta är den bästa insatsen för många barn. I en mindre grupp med högre personaltäthet är det lättare att tillgodose barnets behov och nödvändigheten av att diagnostisera barn minskar. Även barn med annat modersmål än svenska är beroende av täta vuxenkontakter för sin språkutveckling.

Kontinuitet i barn- och personalgrupp är en förutsättning för att barn ska lära och utvecklas i relationen och i samspelet med varandra och med de vuxna. En barngrupp som utsätts för upprepade personalbyten eller andra förändringar bör därför vara mindre än en grupp där förhållandena är mer stabila. Även *personalens kompetens* har betydelse. I arbetslag med välutbildad och erfaren personal finns goda förutsättningar att arbeta med samspelet och relationerna i barngruppen.

I förskolor med funktionella *lokaler* och en välplanerad *utemiljö* underlättas det pedagogiska arbetet. Förskolor med lokaler och utemiljö som är sämre anpassade till verksamheten kan i stället behöva kompensera brister i den fysiska miljön med färre barn i gruppen. Även förskolor som är belägna i *områden med social problematik* kan ha behov av färre barn i grupperna och högre personaltäthet för att uppnå en god kvalitet.

Barnens närvarotider påverkar den pedagogiska verksamheten på flera sätt. Grupprocesserna påverkas om en del barn regelmässigt deltar under kortare tid än andra och därigenom ges minskade möjligheter att lära känna varandra. Många barn med olika närvarotider kan också påverka planeringen och genomförandet av aktiviteter som temaarbete eller utevistelse. Generellt är grupper där barnens närvarotider varierar och/eller där många barn har oregelbundna närvarotider mer personalkrävande än andra. Detta betyder dock inte att separata grupper bör sättas samman utifrån barnens närvarotider.

Gruppens pedagogiska betydelse

En stor del av barnens normer och värden grundläggs i samspelet med de andra barnen och barngruppen erbjuder därför förskolan rikliga möjligheter att tillämpa värdegrunden i praktiken. I en grupp som är för stor i förhållande till personalstyrkan riskerar dock de positiva effekterna av att vistas i en barngrupp att bytas i sin motsats. I en lagom stor grupp kan varje barn skapa relationer till de andra barnen och vara delaktig i det som händer. Är gruppen för stor har barnen svårt att överblicka relationerna och känslan av anonymitet och otrygghet ökar. Höga ljudnivåer och stress är andra negativa effekter som uppstår i för stora barngrupper och som inverkar på hur barn mår, lär och utvecklas.

Kanaler för kommunikation

Genom redovisningar kan kommunen synliggöra huruvida gruppstorlekar och personaltäthet har anpassats till lokala behov. Det är även viktigt att det förs en dialog mellan kommun- och verksamhetsnivå kring lämplig personaltäthet och barngruppsstorlek. Personalens kompetens är en viktig källa för att bedöma möjligheterna av att genomföra det pedagogiska uppdraget. I utvärderingar av förskolans måluppfyllelse bör det framgå vilken betydelse personaltäthet, gruppstorlek och gruppsammansättning har haft för den pedagogiska verksamheten.

Utredningar om ekonomiska och pedagogiska konsekvenser av personaltätheten och antalet barn i barngrupperna utgör, tillsammans med redovisningar och utvärderingar, viktiga underlag vid bedömningen av förskolans kvalitet.

Personalens kompetens

ALLMÄNNA RÅD

Kommunen bör

- sträva efter att anställa personal med pedagogisk högskoleutbildning inriktad mot barn i förskoleåldern
- ge all personal kompetensutveckling efter behov i förhållande till förskolans uppdrag.

KOMMENTARER

Inledningen till förskolans läroplan tar upp betydelsen av att personalen är välutbildad och har möjlighet till kompetensutveckling och annat stöd som krävs för att de professionellt ska kunna utföra sitt arbete.

Det är kommunens ansvar att personalen har en lämplig kompetens. Läroplanens förarbeten lyfter fram förskolans långa erfarenhet av att arbeta i arbetslag vilket bidrar till den pedagogiska verksamheten. Man poängterar betydelsen av att kommunerna satsar på en välutbildad och erfaren personal som en garanti för hög professionalitet. Betydelsefullt är också att kommunen ger alla i arbetslaget möjlighet att utveckla sin kompetens. Vilken kompetens som erfordras för att komplettera arbetslaget utifrån barnens och verksamhetens behov, avgör kommunen.

Kompetens och utbildning i arbetslaget

För att det ska finnas möjlighet att utveckla en verksamhet av god kvalitet i förskolan behöver personalen i arbetslaget ha utbildning för arbete med barn. En viktig kvalitetsfaktor är att det finns personal som har pedagogisk högskoleutbildning med inriktning på barn i förskoleåldrarna.

För att kunna arbeta i enlighet med läroplanen måste det finnas goda kunskaper i arbetslaget om barns utveckling och lärande och förmåga att anpassa den pedagogiska miljön till det. När läroplanens mål ska omsättas i handling är det nödvändigt att personalen dels har kunskap om hur barn lär, dels om barns sätt att tänka och resonera om det innehåll som de ska utveckla förståelse om. Personalen måste kunna planera och genomföra en genomtänkt verksamhet som är anpassad både till de enskilda barnens och gruppens behov samt kritiskt granska och vidareutveckla den. Till kompetensen hör också att kunna samspela

och kommunicera med varje barn i gruppen och att ha ett engagemang för arbetet med barnen och deras föräldrar.

Kompetensutveckling efter behov

För att bibehålla och utveckla kvaliteten i förskolan behöver kommunen arbeta aktivt med kompetensutveckling och andra personalutvecklande åtgärder. Inte minst viktigt är detta när verksamheterna utsätts för förändringar. För att tillhandahålla rätt kompetensutveckling i förhållande till förskolans uppdrag behöver kommunen fortlöpande kartlägga och analysera kompetensutvecklingsbehovet i nära samarbete med förskolans ledning och personal. En långsiktig och hållbar kvalitetsutveckling i verksamheten förutsätter dessutom att behovet av kompetensutveckling utgår från såväl utvärderingsresultat som aktuella teorier om exempelvis vad som stödjer barns utveckling och lärande.

I arbetet med att granska och förbättra förskolans kvalitet är det nödvändigt att personalens yrkeskompetens kontinuerligt utvecklas och breddas så att ansvaret för det systematiska kvalitetsarbetet kan spridas på ett större antal medarbetare.

Tid för reflektion

Att arbeta i arbetslag förutsätter att man utvecklar gemensamma värderingar och en samsyn på barns utveckling och lärande utifrån uppsatta mål. För att lyckas med detta krävs stöd och gemensam tid för att reflektera över sitt arbete och hur det kan utvecklas. I arbetslag och förskolor med låg personalomsättning, gemensam värdegrund och trygg psykosocial miljö kan stöd ges inom arbetsgruppen eller av den pedagogiska ledningen. Vid behov kan även extern handledning eller konsultation av experter behövas i utvecklingsarbetet.

Lokaler och miljö

ALLMÄNNA RÅD

Kommunen bör se till att förskolans utemiljö och lokaler är trygga, säkra, hälsosamma och utvecklande genom att

- dessa är utformade så att de möjliggör en varierad pedagogisk verksamhet som stödjer både enskilda barns utveckling och lärande samt grupprocesser
- såväl inne- som utemiljö är utformad så att det är möjligt för personalen att ha uppsikt över de barn de har ansvar för
- kontinuerligt följa upp och utvärdera om inne- och utemiljö är ändamålsenlig.

KOMMENTARER

I skollagen sägs att lokalerna ska vara ändamålsenliga. Enligt förarbetena till dessa bestämmelser innebär det att lokalernas storlek och utformning, utemiljö och material ska underlätta för förskolan att genom en pedagogisk verksamhet erbjuda barn fostran, omsorg och lärande. Bestämmelser om den pedagogiska verksamheten tillsammans med de lagar och förordningar som reglerar alla arbetsplatser (se bilaga) utgör grunden för utformningen av lokaler, miljö och material. Det är viktigt att såväl personal som barn vistas i så god och hälsosam miljö som möjligt.

I läroplanen betonas miljöns pedagogiska betydelse. Förskolan ska erbjuda barn en trygg miljö som utmanar, lockar till lek och aktivitet samt inspirerar barnen att utforska omvärlden. Miljön ska vara öppen, innehållsrik och inbjudande. Utomhusvistelsen bör ge möjlighet till lek och andra aktiviteter både i planerad miljö och i naturmiljö.

Lokalernas utformning och utemiljön i en vidare bemärkelse sätter ramar för det pedagogiska arbetet i förskolan, samtidigt som de är en del av det. Den pedagogiska miljön ska ses som en aktiv part i det pedagogiska arbetet.

Förskolans miljö ska vara utformad så att den både stödjer och underlättar det pedagogiska arbetet. Både när det gäller säkerhet och pedagogik är det viktigt att miljön är överblickbar och underlättar kontakten mellan personal och barn och samarbetet mellan personalen. Samtidigt som de vuxna är skyldiga att

ha tillsyn över alla barn så behöver barnen, ur sitt perspektiv, få möjlighet att leka och koppla av i avskildhet.

För att personalen ska kunna arbeta i enlighet med läroplanens mål och riktlinjer måste inom- och utomhusmiljön vara utformad så att det går att bedriva en varierad verksamhet anpassad till de barn som deltar i verksamheten. Lokaler, miljö och material bör möjliggöra ett arbetssätt som bygger på lek och temaarbete. Miljön behöver vara utformad för aktiviteter i såväl stora som små grupper och för både lugna och livliga aktiviteter. Den måste också vara anpassad till barnens behov av en god daglig omsorg.

Utvärderingar visar att personalen ser lokaler och miljö som en viktigare kvalitetsfaktor än vad kommunens ledning gör. Hur lokalerna är beskaffade påverkar t.ex. inte kommunens beslut om barngruppernas storlek i någon större omfattning. I det avseendet är det viktigt att kommunens uppföljnings- och utvärderingsarbete visar om förskolans miljö och lokaler är ändamålsenliga så att en diskussion om förbättringsåtgärder kan föras mellan ledning och personal.

ALLMÄNNA RÅD

Arbetet i förskolan

Inom detta kvalitetsområde ges rekommendationer som rör den pedagogiska verksamheten och de processer som äger rum i förskolan.

Viktigt är en helhetssyn på barns utveckling och lärande, förskolans värdegrund och samarbetet med föräldrarna. Även arbetet beträffande barn i behov av särskilt stöd behandlas här, liksom den mångkulturella förskolan.

Helhetssyn

Synen på barns utveckling och lärande

ALLMÄNNA RÅD

Det är viktigt att personalen

- återkommande diskuterar och reflekterar kring vad en helhetssyn på barns utveckling och lärande, utifrån läroplanen, innebär för det dagliga arbetet i förskolan samt hur verksamheten kan utformas så att omsorg, fostran och lärande utgör en helhet
- diskuterar hur läroplanens olika målområden och kunskapsformer kan integreras i den dagliga verksamheten på ett sätt som upplevs som meningsfullt för barnen och som utmanar deras nyfikenhet och lust att lära
- diskuterar hur barns utveckling och lärande kan följas och synliggöras för både barn och personal som stöd för att vidareutveckla det pedagogiska arbetet.

KOMMENTARER

I läroplanen betonas att förskolan ska lägga grunden för ett livslångt lärande och erbjuda barnen en god pedagogisk verksamhet, där omsorg, fostran och lärande bildar en helhet. Förskolan bedriver en pedagogisk verksamhet för barn som är i en av de mest utvecklingsintensiva perioderna i människans liv. Läroplanens mål tar sin utgångspunkt i det tidiga lärandet när kroppen, känslolivet, de sociala och kognitiva förmågorna växer som mest.

Läroplanens förarbeten betonar att förskolans pedagogiska arbete ska utgå ifrån att det finns ett starkt samband mellan omsorg, fostran och barnets utveckling och lärande i en verksamhet som tar ansvar för barnets allsidiga utveckling under hela dagen. Barnet ska ses som en tänkande individ, som skapar mening och innebörd i sina erfarenheter och upplevelser.

Förskolan är till för alla barn på vars och ens villkor. Personalen ska skapa bästa möjliga förutsättningar för varje barn att utvecklas optimalt. Läroplanen genomsyras av ett grundläggande synsätt på barns utveckling – barn lär och utvecklas i alla sammanhang och med alla sina sinnen. Den pedagogiska verksamheten ska utgå från barnens erfarenheter, intressen, behov och åsikter. Barns delaktighet och att de upplever verksamheten som meningsfull är en viktig grund för utveckling och lärande. Lek, utforskande, nyfikenhet och lust att lära ska

utgöra grunden för den pedagogiska verksamheten.

Via intresse, motivation och samspel med andra människor erövrar barnet nya kunskaper i olika former. Språk- och begreppsutveckling är nära förknippad med hur barn utvecklar en förståelse för sig själva och olika fenomen i omvärlden och hur de kan använda dessa kunskaper i sin vardag. Redan de allra minsta barnen strävar efter att utveckla sin förståelse genom att med alla sina sinnen undersöka, pröva och utforska sin omgivning. Lärandet främjas av en rik och varierad verksamhet. I experimenterande och utforskande lek och skapande verksamhet stimuleras barns fantasi, kommunikation och förmåga till symboliskt tänkande.

Ett lek- och temainriktat arbetssätt möjliggör barnets eget utforskande och egna frågeställningar och kan omfatta allt inom falten natur, kultur och samhälle. Genom personalens dialog med barnet och barngruppen utmanas språket och tänkandet i ett meningsfullt sammanhang.

Vad barn lär och utvecklar och i vilka situationer, är en process som ständigt behöver problematiseras. För att förskolans verksamhet ska utvecklas i förhållande till läroplanens mål och uppdrag behöver personalen vara medveten om hur omsorg och pedagogik kan förenas och om hur olika kunskapsformer kan bilda en helhet.

Ett sätt att öka medvetenheten om det egna arbetet är att i olika former dokumentera, synliggöra och reflektera över förskolans processer och på så sätt fånga i vilka situationer barn lär, utvecklas och mår bra. Det är viktigt att dokumentations- och reflektionsarbetet ses som en del i det dagliga arbetet tillsammans med barnen och inte något som ligger vid sidan av.

Personalens förhållningssätt

ALLMÄNNA RÅD

Det är viktigt att personalen

- fortlöpande diskuterar och reflekterar kring sin egen betydelse som förebild och hur man genom sitt förhållningssätt och agerande i vardagliga situationer påverkar barns fostran, utveckling och lärande samt deras värderingar
- fortlöpande praktiserar och omprövar sitt förhållningssätt till barn och vuxna med utgångspunkt i läroplanen och dess intentioner.

KOMMENTARER

Läroplanen lyfter fram att barnen ska få stimulans och vägledning av vuxna för att genom egen aktivitet öka sin kompetens och utveckla nya kunskaper och insikter. Detta förhållningssätt förutsätter att olika språk- och kunskapsformer och olika sätt att lära balanseras och bildar en helhet. Språk och lärande hänger oupplösligt samman liksom språk- och identitetsutveckling. Vuxnas förhållningssätt påverkar barns förståelse och respekt för de rättigheter och skyldigheter som gäller i ett demokratiskt samhälle. Vuxna är därför viktiga som förebilder.

Det råder en samsyn inom forskningen om att en viktig kvalitetsfaktor i förskolans pedagogiska arbete är personalens förhållningssätt och den pedagogiska medvetenhet som kommer till uttryck i sättet att tänka och förhålla sig till barn, andra vuxna i förskolan och föräldrar. En annan viktig faktor är hur personalen uppfattar och använder sitt handlingsutrymme, dvs. vad man faktiskt gör i förhållande till ramar, resurser och formulerade mål.

I arbetslag med ett förhållningssätt som karaktäriseras av ett gemensamt engagemang, emotionell närhet och grundläggande respekt för barn finns ofta en kunskapssyn där man tar fasta på barnens kompetens och deras delaktighet i lärandet. Respekten för barnet är grunden för pedagogernas förhållningssätt och deras syn på barns utveckling och lärande. För att utveckla ett medvetet förhållningssätt behöver pedagogerna reflektera över sin egen syn på barn gentemot läroplanens kunskapssyn samt reflektera över hur detta kommer till uttryck i det praktiska arbetet med barnen.

Enligt läroplanen ska förskolans verksamhet anpassas till att barn är olika. Det kräver att personalen omprövar och förändrar verksamheten utifrån de barn som deltar och fortlöpande diskuterar och reflekterar kring verksamhetens organisation, innehåll och arbetssätt. Det är också viktigt att personalen reflekterar kring sitt eget förhållningssätt till barnen, föräldrarna och varandra och hur detta på olika sätt kan påverka barnen. I detta sammanhang är utrymme för planering och gemensam reflektion kring arbetet väsentligt, liksom möjligheterna till kompetensutveckling i arbetslaget.

Leken och lärandet

ALLMÄNNA RÅD

Leken utgör grunden i barns utveckling och lärande. Det är därför viktigt att personalen

- organiserar verksamheten så att barnen ges rikligt med tid, rum och material för olika former av lek samt ger dem upplevelser som stimulerar fantasin, kreativiteten och förmågan att leka
- använder leken som ett medel såväl i arbetet med barngruppen som i arbetet med enskilda barns utveckling och lärande.

KOMMENTARER

Leken har en grundläggande betydelse för barns utveckling och lärande. När barnen utforskar omvärlden och försöker förstå sig själva sker det ofta genom lek. I leken stärks deras sociala, emotionella, motoriska och kognitiva förmågor liksom deras kreativitet och förmåga till inlevelse. Barns rätt till lek anses så grundläggande att den skrivits in i FN:s konvention om barnets rättigheter (§ 31).

Läroplanen genomsyras av en syn på lek som innebär att det finns ett starkt samband mellan lek, kreativt skapande och ett utforskande och nyfiken förhållningssätt. Verksamheten i förskolan ska präglas av ett medvetet bruk av leken för att främja varje barns utveckling och lärande.

Leken har en självklar koppling till olika delar av förskolans uppdrag. I lekens och det lustfyllda lärandets olika former stimuleras fantasi, inlevelse, kommunikation och förmåga till symboliskt tänkande och även förmågan att samarbeta och lösa problem.

De allra flesta barn leker, men leken utvecklas inte av sig själv. För att det ska ske måste flera villkor vara uppfyllda – tillräckligt med tid och tillräckligt med utrymme. Barnen behöver få möjlighet att leka utan avbrott under en sammanhållen tid och det behövs även lekmiljöer, både inomhus och utomhus, som är stimulerande och som uppmuntrar barnens kreativitet.

Dessutom krävs engagerande vuxna som tar tillvara alla tillfällen att ge barnen kunskaper och upplevelser som inbjuder till lek såväl i vardagen som i större lekprojekt eller temaarbeten. Leken utvecklas också genom att det finns material och rekvisita som inspirerar till lek och som utmanar barns tänkande.

Fri lek uppfattas ibland som en lek som äger rum utan att de vuxna är enga-

gerade i samspelet mellan barnen eller lekens innehåll. När det gäller att stödja och stimulera barns utveckling och lärande behöver fri lek vuxnas närvaro minst lika mycket som andra former av lek.

Genom att följa och dokumentera barns lek kan personalen få värdefull kunskap om både det enskilda barnets utveckling och lärande och om processerna i barngruppen. Oftast leker barn tillsammans och för att leken ska fungera krävs att barnen kan komma överens, kompromissa och följa överenskomna regler. Det gör att leken erbjuder förskolan rikliga tillfällen att arbeta med exempelvis värdegrunden.

Förskolans värdegrund

Normer och värden

ALLMÄNNA RÅD

Det är viktigt att personalen

- aktivt arbetar med normer och värden som en integrerad del i arbetet med barns utveckling och lärande och kopplar samman det med hur barn utvecklar förmågan att ta ansvar och ha inflytande
- strävar efter att se det unika hos varje barn och medvetet arbetar med olikheterna i barngruppen.

KOMMENTARER

Normer och värden har en framskjuten plats i läroplanen som inleds med en uttolkning av de demokratiska värden som verksamheten i förskolan ska bygga på.

De vuxnas roll som förebilder markeras i läroplanen. Det handlar till stor del om att som pedagog skapa ett öppet och demokratiskt klimat, där varje barn får uppleva sitt eget och andras värde samt får sina behov och intressen respekterade och tillgodosedda. Personalens förhållningssätt – till barnen, föräldrarna och varandra – är centralt. I detta avseende behöver personalen återkommande diskutera vad det innebär att hävda och tydliggöra grundläggande värden i det dagliga arbetet tillsammans med barnen.

Läroplanens olika målområden samverkar och förstärker varandra och normer och värden är en viktig del i barns utveckling och lärande. Att arbeta med-

vetet med normer och värden innebär exempelvis att barn utvecklar sitt språk och sin identitet, sin självständighet och förmåga till empati.

En av de viktigaste faktorerna i arbetet med normer och värden är att de vuxna delar en helhetssyn på förskolans uppdrag och har ett gemensamt förhållningssätt till verksamheten.

I förskolan ska barnen ha möjlighet att utveckla en förståelse för vad demokrati är genom att på olika sätt få uttrycka tankar och åsikter och kunna påverka förskolans innehåll. I den dagliga verksamheten finns gott om möjligheter att stimulera barnens förmåga att ta ansvar för sina egna handlingar och förskolans miljö. Etik och värdegrundsfrågor är i hög grad något som engagerar små barn. I samspelet med varandra upptäcker barnen värderingar och normer för sin samvaro som i sin tur kräver vägledning av lyssnande och närvarande vuxna.

Förskolan har även många möjligheter att lyfta fram och tillsammans med barnen hantera och diskutera att människor är olika. Det gäller för personalen att ständigt ta tillvara vardagssituationer som tillfällen för utveckling och lärande. I en miljö där olikheter ses som något naturligt och självklart ges barnen möjlighet att utveckla förståelse och tolerans för olika sätt att tänka och vara.

Jämställdhet mellan flickor och pojkar

ALLMÄNNA RÅD

Det är viktigt att personalen

- aktivt arbetar för jämställdhet mellan flickor och pojkar integrerat i den pedagogiska verksamheten
- analyserar sina egna föreställningar om manligt och kvinnligt och diskuterar hur den pedagogiska miljön kan utformas för att stärka jämställdhetsarbetet.

KOMMENTARER

I Sverige används begreppet jämställdhet för att beteckna könens lika ställning; kvinnor och män ska ha lika rätt att delta i samhället med samma skyldigheter och rättigheter, med lika värde och på lika villkor dela makt och ansvar på alla områden, både i arbets- och hemliv.

Könsblandade personalgrupper ger en större bredd av erfarenheter och kunskaper vilket leder till ökade möjligheter att utveckla verksamheten. Det är där-

för eftersträvansvärt med fler män i förskolan. Den allra viktigaste faktorn hos all personal, oavsett kön, är dock pedagogisk skicklighet och förhållningssättet till barn och genus.

I förskolans läroplan lyfts målet med jämställdhet fram som en viktig del i värdegrundsarbetet. Det handlar bland annat om att motverka traditionella könsmönster och om att flickor och pojkar ska ha lika stort inflytande över och utrymme i verksamheten.

Forskning och erfarenheter visar att flickor och pojkar systematiskt behandlas olika i förskolan. Exempelvis konstateras att pojkarna får större uppmärksamhet och hävdar sin vilja i högre grad än flickorna. Flickor och pojkar som visar samma beteende tillskrivs olika egenskaper av personalen.

Jämställdheten en del i värdegrundsarbetet

Förskolans personal och ledning har en nyckelroll för att utveckla jämställdhetsarbetet. För att arbeta med hela läroplanens värdegrund och uppdrag är det nödvändigt med såväl teoretisk kunskap om jämställdhet och genus som praktisk erfarenhet av arbete med jämställdhet i barngrupp.

Könsidentiteten utvecklas under förskoleåren i ett sammanhang där föräldrar och andra vuxna ingår. Utvecklingen sker i samklang med känslor, språk, fantasi, tänkande m.m. Förskolan ger, genom sin helhetssyn och pedagogiska tradition, goda förutsättningar för barn att utveckla den egna könsidentiteten genom naturliga tillfällen för kommunikation och social samvaro.

Betydelsen av kön skapas i relation till omgivningen och förändras beroende på sammanhang och vad människan själv gör till manligt och kvinnligt. Barns upplevelser av vad det innebär att vara pojke eller flicka formas i samspelet med de vuxna och med varandra. Genom att tillgodose varje barns intresse och behov förutsättningslöst oberoende av kön lägger förskolan en grund för jämställdheten ur ett samhällsperspektiv.

Förhållningssätt

Jämställdhetsarbetet i förskolan måste börja med de vuxna. Ibland kan det vara svårt att upptäcka sina egna föreställningar om manligt och kvinnligt liksom könsmönster i förskolans vardag. Det är dock viktigt att analysera hur detta könsmönster tar sig uttryck i den pedagogiska verksamheten och koppla det till läroplanens grundläggande värden. Analysen kan göras med hjälp av olika metoder som exempelvis observationsscheman, videodokumentation m.m. I analysarbetet kan dessutom handledning av exempelvis genuspedagoger vara till stor hjälp. Genom att reflektera över hur de vuxna agerar och hur miljön utfor-

mas kan man hitta nya former som på ett bättre sätt främjar barns könssocialisation.

Samverkan med föräldrarna har stor betydelse i förskolans jämställdhetsarbete. Genom att involvera föräldrarna i diskussioner om jämställdhet i förhållande till läroplanens värdegrund ökar möjligheten till en ömsesidig förståelse om arbetet med jämställdhet.

Barns delaktighet och inflytande

ALLMÄNNA RÅD

Det är viktigt att personalen

- uppmuntrar och stödjer barns delaktighet och inflytande samt stödjer dem i att ta ansvar för sina egna handlingar och förskolans miljö i vardagliga situationer
- utarbetar former för barns delaktighet och inflytande där alla barn ges möjlighet att uttrycka sin uppfattning om vad som är meningsfullt och roligt i förskolan, oavsett ålder, kön, social och kulturell bakgrund.

KOMMENTARER

Barns inflytande lyfts fram som ett eget område i läroplanen men ingår även i förskolans värdegrundsarbete. Varje barn ska utveckla sin förmåga att uttrycka sina tankar och åsikter och därmed ges möjlighet att påverka sin situation. Enligt läroplanen ska varje barn ges förutsättningar, allt efter förmåga, att ta ansvar för sina egna handlingar och för förskolans miljö samt utveckla sin förmåga att förstå och handla efter demokratiska principer.

Personalen kan med stöd av kontinuerliga observationer, samtal och dokumentation av såväl enskilda barn som barngruppen ta reda på vilka intentioner, behov och intressen som barnen själva på olika sätt ger uttryck för. Denna information är betydelsefull för utformningen av miljön och planeringen av den pedagogiska verksamheten. Barnens sociala utveckling förutsätter att de efter förmåga får ta ansvar för sina egna handlingar och för miljön i förskolan.

För att kunna agera demokratiskt behöver barn tidigt delta i demokratiska processer. Delaktighet är en grundförutsättning för barns möjlighet att föra sin egen talan och påverka skeenden i förskolan. Särskilt betonas vikten av att lyssna på barn och som vuxen att försöka närma sig barns perspektiv. För att göra de yngsta barnen delaktiga handlar det om ett samspel där de vuxna tolkar

barns agerande och kroppsliga uttryck. Det handlar även om ha tillit till och förväntningar på att barn kan klara olika saker med stöd av vuxna.

De vuxnas förhållningssätt är avgörande i arbetet med barns inflytande över sin egen vardag och det krävs att personalen både har förutsättningar för arbetet och en medvetenhet om hur barn kan involveras. Stora barngrupper kan exempelvis utgöra ett hinder då de vuxna i högre grad måste styra verksamheten för att det ska fungera. Att arbeta aktivt med barns delaktighet och inflytande innebär att vara lyhörd och visa respekt för när barn uttrycker sin vilja i vardagliga situationer. Genom att ge barn förtroende lär de sig att ta ansvar för sina val och ta konsekvenserna av sitt handlande.

Barnens vardagsinflytande behöver även synliggöras och återkopplas så att de förstår att deras åsikter har betydelse. På så vis får barnen möjlighet att utveckla sin förståelse för de demokratiska processer de deltar i. Viktigt i sammanhanget är också att barnen i olika former får vara delaktiga i utvärderingen av förskolans verksamhet.

Behov av särskilt stöd

ALLMÄNNA RÅD

Kommunen bör

- använda ett synsätt på barn i behov av särskilt stöd som innebär att stödbehovet relateras till den miljö barnet vistas i
- sträva efter att barns behov av särskilt stöd tillgodoses i den ordinarie verksamheten samt att personalen har tillräcklig kompetens för detta
- ha kunskap om och tillhandahålla olika former av stöd anpassat till det aktuella behovet
- fortlöpande utvärdera om resurserna till barn i behov av särskilt stöd är tillräckliga och om de insatser som gjorts varit relevanta.

Det är viktigt att personalen

- arbetar utifrån ett synsätt på barn i behov av särskilt stöd som innebär att stödbehovet ses i relation till den miljö barnet vistas i
- tillsammans med barnets vårdnadshavare planerar och dokumenterar arbetet med särskilt stöd samt kontinuerligt följer upp detta
- genom uppföljningar och utvärderingar tydliggör vilka faktorer som har påverkat arbetet med barn i behov av särskilt stöd och om stödresurserna är adekvata och tillräckliga.

KOMMENTARER

Enligt skollagen har kommunen en skyldighet att genom uppsökande verksamhet erbjuda barn i behov av särskilt stöd plats i förskola. Barn som av fysiska, psykiska eller andra skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling ska ges den omsorg som deras speciella behov kräver. I läroplanen betonas förskolans ansvar för att barn som tillfälligt eller varaktigt behöver mer stöd än andra ska få detta stöd utformat med hänsyn till egna behov och förutsättningar.

Vilka barn är i behov av särskilt stöd?

Begreppet barn i behov av särskilt stöd syftar inte på någon enhetlig eller klart avgränsad grupp. Alla barn behöver stöd för sin utveckling i förskolan, några behöver särskilt stöd under vissa perioder, andra under hela förskoletiden. Barns behov av särskilt stöd är relaterat till den miljö de vistas i, vilket betyder att barn kan behöva särskilt stöd i en miljö men inte i en annan.

Barn med tydliga funktionshinder, som rörelsehinder eller syn- eller hörselnedsättningar, utgör en förhållandevis liten del av alla barn i behov av särskilt stöd i förskolan. En betydligt större grupp utgörs av barn som har mer diffusa och svårtolkade behov. Det kan gälla barn som har koncentrationssvårigheter, språk- och talsvårigheter eller psykosociala svårigheter.

Personalen och förskolans chef står närmast verksamheten och deras bedömning av behovet av särskilt stöd bör väga tungt när kommunen fattar beslut om stödresurser. Att barnet har en diagnos ska inte behöva vara en förutsättning vid tilldelning av extra resurser till förskolan.

Stödinsatser

En viktig princip som gäller i förskolan är att barns behov av särskilt stöd ska tillgodoses i den ordinarie verksamheten hellre än genom särlösningar.

För många barn är en generellt god kvalitet den viktigaste insatsen. För andra kan det vara nödvändigt med särskilda stödinsatser som komplement. Stödet kan ges som personalförstärkning, antingen till barngruppen generellt eller till det enskilda barnet, eller i form av konsultation och handledning till personalen. Ofta kan konsultation inom det specialpedagogiska, medicinska eller psykologiska området behövas. En minskning av antalet barn i barngruppen eller anpassning av lokalerna är andra stödformer.

Det är viktigt att kommunen tillhandahåller olika former av insatser för att kunna göra en avvägning i varje enskilt fall av vilken insats som är mest effektiv. Bedömningen av vilka insatser som är lämpliga ska göras av förskolans ledning och personal och alltid tillsammans med barnets vårdnadshavare.

Dokumentation

För att förskolan på bästa sätt ska kunna stödja barnet är det viktigt att en diskussion förs tillsammans med barnets vårdnadshavare och att exempelvis en handlingsplan upprättas. Planen bör omfatta vilka insatser som planeras, syftet med insatserna, ansvarsfördelning och vilken övrig samverkan som krävs. Det är viktigt att planen fortlöpande följs upp och utvärderas.

I läroplanen betonas betydelsen av att personalen har föräldrarnas förtroende när det gäller arbetet med barn i behov av särskilt stöd. Särskilda stödinsatser kräver alltid vårdnadshavarnas medgivande.

Uppföljning och utvärdering av kommunens insatser

För att försäkra sig om att tillräckliga och adekvata resurser avsätts för särskilt stöd är det nödvändigt att kommunen känner till såväl omfattningen av stödbehov som behovens karaktär och om de insatser som görs har avsedd effekt.

Kontinuerliga uppföljningar och utvärderingar av hur behovet av särskilt stöd förändras i kommunen ger värdefull kunskap om förskolans kvalitetsutveckling. Om stödbehovet ökar kan det ge signaler om att den generella kvaliteten har försämrats och att man behöver vidta förändringar för att förskolan ska kunna bedriva en verksamhet som är anpassad till varje barns behov.

En mångkulturell förskola

ALLMÄNNA RÅD

Kommunen bör

- verka för att alla förskolors arbete präglas av ett interkulturellt förhållningssätt där olika kulturer ses som en tillgång samt särskilt uppmärksamma att barn med annat modersmål än svenska erbjuds kontinuerligt modersmålsstöd.

Det är viktigt att personalen

- ser till att arbetet med att stödja barns modersmål och det svenska språket integreras i den dagliga verksamheten samt att stödet ges så tidigt som möjligt
- fortlöpande reflekterar över sina värderingar och föreställningar om kulturella och språkliga olikheter och strävar efter att utveckla ett interkulturellt förhållningssätt.

KOMMENTARER

Ungefär vart fjärde barn som växer upp i Sverige idag har sina rötter i andra delar av världen. I dagens förskola möts barn och föräldrar med olika etnisk, social, religiös och kulturell bakgrund. Förskolan har därmed en viktig roll när det gäller utvecklingen av tolerans och solidaritet.

Enligt läroplanen kan förskolan bidra till att barn med utländsk bakgrund och barn som tillhör de nationella minoriteterna får stöd i att utveckla sin kulturella tillhörighet. Förskolan ska även bidra till att barn med annat modersmål än svenska får möjlighet att både utveckla det svenska språket och sitt modersmål.

Kunskap i kommunen

En viktig uppgift för förskolan är att arbeta utifrån en syn som betonar kulturers lika värde och som ser språklig och kulturell mångfald som en tillgång. Ett sådant interkulturellt förhållningssätt kan inte begränsas till förskolor i mångkulturella områden utan bör genomsyra alla förskolor, oavsett om där finns barn med rötter i andra länder än Sverige eller ej.

Kommunen har ett övergripande ansvar att se till att förskolorna på bästa sätt kan möta de behov och utmaningar som finns i ett mångkulturellt samhälle. För detta krävs kunskaper på alla nivåer i kommunen om vad det innebär att arbeta med flerspråkighet och med ett interkulturellt förhållningssätt.

För arbete i mångkulturella grupper krävs medvetenhet om barnens språkliga och kulturella bakgrund. Det handlar om att stödja barnens kulturella identitet och de flerspråkiga barnens språkutveckling, både i modersmålet och i det svenska språket. Kommunen är ansvarig för att vid behov tillhandahålla kompetensutveckling så att personalen i tillräckligt hög grad har kompetens att arbeta med språk och mångfald i barngruppen.

Stöd i modersmålet och i svenska språket

Barn med annat modersmål än svenska som ges möjlighet att utveckla sitt modersmål parallellt med svenska språket har goda möjligheter att utveckla två fullgoda språk. Det råder samstämmighet i forskningen om modersmålets stora betydelse, inte bara för barnens språkliga utan även för deras emotionella och sociala utveckling. Kultur- och språkstödet är mest effektivt om det ges så tidigt som möjligt i barnens liv.

Ett modersmålsstöd kan ges antingen av personal som talar barnets modersmål eller av ambulerande modersmåls lärare. I båda fallen är det viktigt att stödet är en integrerad del av förskolans verksamhet. Både modersmålet och det

svenska språket utvecklas bäst i förskolans vardagliga aktiviteter tillsammans med andra barn och vuxna.

Modersmålet har bäst förutsättningar att utvecklas om stödet ges av flerspråkig personal och om det inte finns alltför många språk representerade i barngruppen. Om antalet språk och kulturer begränsas i grupperna har personalen större möjligheter att utveckla sin kompetens kring de olika språken och kulturerna, vilket främjar barnens kulturella identitet och underlättar språkutvecklingen.

Arbetet i mångkulturella grupper

En interkulturell pedagogik i förskolan utgår från att varje barns språk och kulturella bakgrund är en tillgång i barngruppen. När personalen visar intresse för barnens språk och kultur och uppmuntrar dem att berätta och på andra sätt kommunicera om sitt liv utanför förskolan stärks barnens dubbla kulturtillhörighet.

Samverkan med föräldrarna har stor betydelse för arbetet i mångkulturella grupper. För många föräldrar med sina rötter i andra länder än Sverige är förskolan det första mötet med den svenska kulturen. Förskolan behöver vara öppen och positiv till andra vanor och seder i förhållande till det svenska normsystemet. Föräldrarna är en viktig källa till kunskap som underlättar både den kulturella och språkliga förståelsen.

Olika förskolor har olika förutsättningar att arbeta med barns språkliga och kulturella utveckling. Barngruppernas storlek och sammansättning och personalens kompetens är viktiga faktorer som påverkar arbetet.

Samverkan mellan förskola och hem

ALLMÄNNA RÅD

Det är viktigt att personalen

- i kontinuerliga utvecklingssamtal med barnets vårdnadshavare utbyter information om barnets individuella utveckling och lärande och diskuterar på vilket sätt förskolan kan bidra till att barnet trivs, lär och utvecklas
- använder den dagliga kontakten med föräldrarna till att föra kontinuerliga samtal om barnets trivsel, utveckling och lärande
- tar hänsyn till föräldrars olika möjligheter att delta i och påverka förskolans verksamhet genom att se till att det finns olika former/forum för inflytande och samverkan.

KOMMENTARER

Läroplanen lyfter fram samverkan mellan förskola och hem som ett viktigt område. Förskolans arbete med barnen ska ske i ett nära och förtroendefullt samarbete med hemmet. Arbetslaget ska genomföra utvecklingssamtal och inom ramen för de nationella målen ska föräldrarna ha möjlighet att vara med och påverka verksamheten i förskolan.

Föräldrasamarbetet är en grundläggande utgångspunkt för förskolans verksamhet. Samverkan mellan hem och förskola ska bygga på öppenhet, ömsidighet och respekt. I förskolan har föräldrar och personal kontinuerliga samtal om barnets utveckling och lärande. Föräldrasamverkan och föräldrainflytande innebär också att det förs en diskussion mellan förskola och hem om planering och genomförande av förskolans verksamhet. Olika barn, olika situationer och olika föräldrar kräver ett medvetet förhållningssätt från personalens sida.

Föräldrasamverkan kan upplevas både som en tillgång och som en svårighet. Beroende på olika områdets strukturer och socioekonomiska förutsättningar kan samverkan med föräldrar ställa olika krav på personalen. Personalen kan vara ett stöd för föräldrarna i deras ansvar för barnets fostran, utveckling och växande samtidigt som föräldrarna har en viktig roll när det gäller att delta i och påverka förskolans kvalitetsutveckling.

I propositionen *Kvalitet i förskolan* framhålls att samverkan mellan förskola och hem behöver stärkas och att det är viktigt att förskolan har regelbundna samtal om barnets trivsel, utveckling och lärande. Utvecklingssamtalen ska

bygga på en nyanserad och rik bild av barnets utveckling och lärande där barnet inte jämförs med någon annan än sig själv.

I utvecklingssamtalet behandlar personal och vårdnadshavare det enskilda barnets utveckling och lärande, vilka aktiviteter barnet deltar i, om det trivs, har roligt och fungerar socialt. Som underlag för samtalet kan personalen ha olika former av dokumentation som visar på vilket sätt förskolan har bidragit till barnets trivsel, utveckling och lärande.

Förskolan erbjuder även många naturliga tillfällen till samverkan mellan personal och föräldrar i och med att barnen dagligen lämnas och hämtas. Denna samverkan handlar oftast om utbyte av information. För att ge föräldrarna möjlighet att vara med och aktivt påverka förskolans innehåll och organisation krävs att den pedagogiska verksamheten diskuteras under former som ger alla föräldrar möjlighet till reellt inflytande.

ALLMÄNNA RÅD

Måluppfyllelse

Inom detta kvalitetsområde ges rekommendationer som rör resultatkvaliteten dvs. hur väl förskolan arbetar i förhållande till målen och hur detta kan bedömas. Betydelsefullt är att läroplanens mål anger inriktningen på den pedagogiska verksamheten och därmed den önskade kvalitetsutvecklingen.

ALLMÄNNA RÅD

Kommunen bör vid utvärdering av måluppfyllelse

- bedöma hur väl förskolan har arbetat i riktning mot läroplanens mål att sträva mot och
- bedöma hur faktorer som resurser, personalens kompetens, barngruppsstorlek, lokaler och miljö samt upptagningsområdets sociala karaktär påverkar förskolans möjlighet att arbeta enligt läroplanen.

Kommunen bör även

- sprida kunskap om metoder som syftar till att utveckla arbetet med att dokumentera och utvärdera förskolans processer samt för att kunna analysera resultaten av utvärderingarna
- sprida resultat från utvärderingar till alla nivåer; politiker, förvaltningsledning, förskolans ledning, personal och föräldrar så att erfarenheter och förslag till förbättringsåtgärder synliggörs.

Det är viktigt att personalen

- utvärderar måluppfyllelsen genom att bedöma hur förskolan arbetar i relation till läroplanens mål och intentioner och i förhållande till givna förutsättningar
- använder olika verktyg och metoder för dokumentation och utvärdering som visar hur förskolan skapar förutsättningar för alla barns utveckling och lärande
- använder barns och föräldrars synpunkter vid utvärdering av verksamheten för att på så sätt ge en så bred och nyanserad bild som möjligt av måluppfyllelsen. Utvärderingen bör omfatta när barn upplever verksamheten som meningsfull och rolig
- använder resultat från utvärderingar som ett led i det systematiska kvalitetsarbetet.

KOMMENTARER

Förskolans mål att sträva mot

Förskolans övergång till utbildningssystemet och införandet av en läroplan innebär att förskolan fått mer preciserade mål än tidigare. Målen anger vad den pedagogiska verksamheten ska inriktas mot för att barn ska ges möjlighet att lära och utvecklas utifrån sina förutsättningar.

Läroplanens inledning anger hur verksamheten ska utvärderas: *"I förskolan är det inte det enskilda barnets resultat som skall utvärderas. Betyg eller omdömen utfärdas inte. Förskolan bedriver en pedagogisk verksamhet i vilken barn kan börja vid olika åldrar och delta i under olika lång tid. Förskolan skall vara trygg, utvecklande och lärorik för alla barn som deltar utifrån vars och ens förutsättningar"*.

Enligt propositionen *Kvalitet i förskolan* är det verksamhetens målpuppfyllelse som ska utvärderas i förskolan. Som exempel nämns att det är förskolans arbete med att stödja barns begreppsutveckling som ska utvärderas, inte det enskilda barnets begreppsutveckling. Det enskilda barnets utveckling är en fråga för dialogen mellan barnets föräldrar och förskolans personal, t.ex. vid utvecklingssamtalet. Det är viktigt att förskolan följer hur barns utveckling och lärande sker och hur förskolan kan bidra till den. Att följa barns utveckling är dock inte detsamma som att bedöma barns utveckling och lärande utifrån fastställda kriterier och normer.

Metoder för utvärdering

Det är angeläget att utveckla och använda verktyg och metoder för dokumentation och utvärdering som är relaterade till läroplanens mål och intentioner. Idag finns metoder av varierande kvalitet men få som fångar verksamhetens komplexitet och pedagogiska processer. Det finns både metoder som kan användas för extern utvärdering av och som självvärdering i förskolan och/eller som en bas i utvärderingar tillsammans med andra sätt att skaffa information.

Pedagogisk dokumentation är ett kollektivt arbetsverktyg för att synliggöra och granska den egna praktiken och som bygger på ett gemensamt reflektionsarbete. Andra sätt att följa upp det pedagogiska arbetet som ligger nära själva lärandet är att samla viktiga alster eller annan dokumentation som synliggör barns utvecklings- och läroprocesser. Det finns även verktyg och metoder som kan användas för både självvärdering och/eller för extern värdering, ett exempel på självvärdering är Skolverkets kvalitetsindikatorsystem BRUK. Andra viktiga verktyg i utvärderingen kan vara barnintervjuer, barns bilder och olika former av observationer.

Förskolans läroplan bygger på att barns utveckling och lärande sker i samspel med omgivningen. I utvärderingar är det därför viktigt att uppmärksamma vilka förutsättningar verksamheten erbjuder och hur barn fungerar i ett socialt och pedagogiskt sammanhang.

Sammantaget visar forskning och beprövad erfarenhet att en viktig uppgift för förskolan är att utgå från barnens perspektiv. Det innebär att utvärderingar av måluppfyllelse bland annat ska behandla i vilka situationer och i vilka sammanhang som barnet visar intresse, gensvar och motivation. Sådan kunskap är en förutsättning för att man ska kunna utveckla verksamheten utifrån varje barns erfarenheter och förutsättningar. Förskolans verksamhet ska vara flexibel och kunna förändras utifrån mångfalden i barns sätt att tänka och förstå samt utifrån barnens skilda behov.

I läroplanens riktlinjer framgår att personalen har ansvar för att både föräldrar och barn involveras i utvärdering av verksamheten. Detta är inte bara en viktig demokratifråga utan även väsentligt för att utvärderingen ska bli så nyanserad som möjligt och kunna bidra till en utveckling av verksamheten.

Förskolans läroplan beskriver önskvärda processer. Att utvärdera kvalitativa processer är mer komplicerat än att utvärdera resultat som kan mätas i kvantitativa termer. Att utvärdera förskolans kvalitet och måluppfyllelse ställer krav på såväl ledningens som personalens kompetens och på att det finns tid för diskussioner och gemensam reflektion.

Måluppfyllelse i relation till andra kvalitetsaspekter

Relationerna mellan olika kvalitetsaspekter har troligtvis större betydelse för kvaliteten än enskilda faktorer. I förskolan samverkar miljön och olika faktorer i den pedagogiska processen som i sin tur påverkar barns förutsättningar att lära, utvecklas och må bra. Utifrån detta synsätt utvecklas och formas den pedagogiska kvaliteten i samspelet mellan barn och omgivning. De strukturella förutsättningarna är viktiga men ingen garanti för kvaliteten. Betydelsefullt är också hur förutsättningarna hanteras av personalen, vilket i sin tur sammanhänger med pedagogisk medvetenhet och kunskap om hur förskolans uppdrag ska genomföras i praktiken.

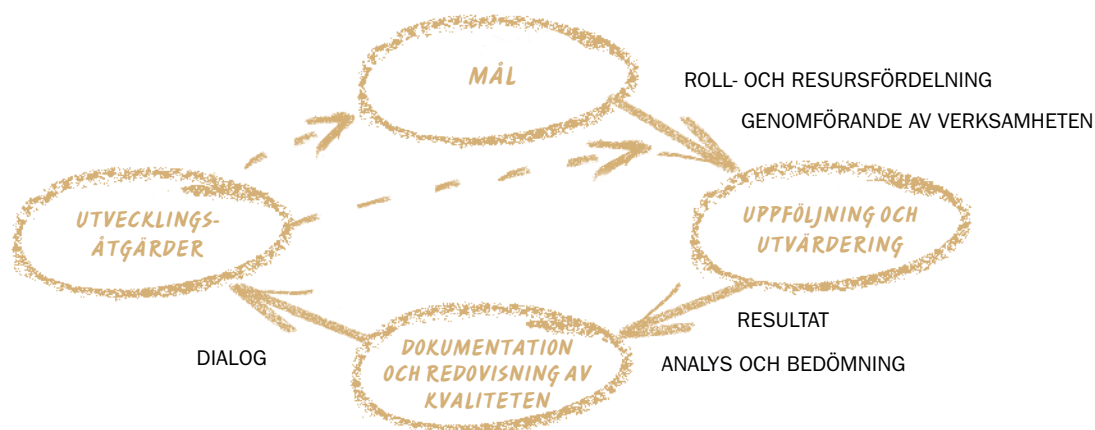
Konsekvenserna av detta synsätt är att de områden som behandlas under rubrikerna *Förutsättningar* och *Arbetet i förskolan* i de allmänna råden måste utvärderas i förhållande till *Måluppfyllelsen* och integreras i denna för att på så sätt kunna bedöma verksamhetens kvalitet. Genom att i utvärderingen synliggöra sambanden mellan förskolans strukturella förutsättningar och det pedagogiska arbetet ökar kommunens möjligheter att fördela resurser efter behov och att bedriva ett medvetet kvalitetsarbete.

Systematiskt kvalitetsarbete

Det är angeläget att kommuner och förskolor har system för uppföljning och utvärdering av måluppfyllelse och kvalitet för att veta om och hur verksamheten uppfyller de nationella bestämmelserna i skollag och läroplan. Därefter måste en bedömning göras och ställning tas till vilka åtgärder som behövs för att förbättra kvaliteten i förskolan.

Utgångspunkten för kvalitetsarbetet är det vardagsnära arbetet i förskolan. Att vara delaktig i och ha kompetens för utvärdering och bedömning av förbättringsåtgärder är därför en angelägenhet för all personal i förskolan.

Det är viktigt att det systematiska kvalitetsarbetet dokumenteras som ett stöd i arbetet med kvalitetsutvecklingen och för att synliggöra verksamhetens måluppfyllelse samt behov av utveckling. Att föra en dialog om förutsättningar, förskolans arbete och måluppfyllelse mellan föräldrar, personal, förvaltningstjänstemän och politiker är nödvändigt för att utveckla kvaliteten. Inflytande och delaktighet är med andra ord viktigt på alla nivåer.

Figur 1. Process för systematiskt kvalitetsarbete

Bilaga

Bestämmelser utanför skolförfattningarna som rör lokaler och miljö på förskolor

Redovisningen är mycket kortfattad. Mer information finns t.ex. på de webbsidor som anges i de olika avsnitten.

Miljöbalken (www.sos.se, www.naturvardsverket.se)

I miljöbalken och dess följdlagstiftning finns bestämmelser om den fysiska miljön både ute och inne i förskolor. Bl.a. Naturvårdsverket, Kemikalieinspektionen och Socialstyrelsen utfärdar föreskrifter och allmänna råd inom miljöbalkens område. När det gäller kraven på inomhusmiljön är det främst Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd som är av intresse. Motsvarande reglering beträffande utomhusmiljön har Naturvårdsverket ansvar för.

Tillsyn över att miljöbalken följs utövas i kommunerna av miljönämnden eller motsvarande. Vägledande tillsynsmyndigheter är Socialstyrelsen för inomhusmiljön och Naturvårdsverket för utomhusmiljön.

Byggnadslagstiftningen (www.boverket.se)

De krav som gäller för förskolor vid ny- och ombyggnad finns bl.a. i plan- och bygglagen. Närmare krav finns i lagen om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk m.m. Boverket har givit ut handboken Barnsäkerhet i byggnader som främst är inriktad på olycksrisker för förskolebarn.

Tillsyn över att byggnadslagstiftningen följs utövas i kommunerna av byggnadsnämnd eller motsvarande. Central tillsynsmyndighet är Boverket.

Förhållandet mellan byggnadslagstiftningen och miljöbalken

I huvudsak gäller att miljöbalken reglerar förhållanden i befintliga förskolor medan krav i samband med ny- och ombyggnad regleras i byggnadslagstiftningen.

Arbetsmiljölagstiftningen (www.av.se)

Arbetsmiljölagen ställer krav på både den fysiska och den psykosociala arbetsmiljön. Arbetsmiljöverket ger i detaljerade föreskrifter och allmänna råd närmar besked om vilka krav som gäller, t.ex. i föreskrifterna om förskola och fritidshem. Arbetsmiljölagstiftningen omfattar endast personalen men en utredning om arbetsmiljölagen har fått i uppdrag att utreda om den också ska gälla för barnen i förskolor. Utredningen ska vara klar den 1 mars 2006.

Skolverket och Arbetsmiljöverket har tillsammans tagit fram en webbsida med handledning om arbetsmiljöarbete i skolan. Mycket av det som står där gäller också för förskolor. (www.av.se/amnessidor/skolweb)

Tillsyn över att arbetsmiljöreglerna efterlevs har Arbetsmiljöverket med sina tio lokala distrikt.

Förhållandet mellan arbetsmiljölagstiftningen och miljöbalken

Både Arbetsmiljöverket med stöd av arbetsmiljölagstiftningen och den kommunala nämnden (miljönämnd eller motsvarande), med stöd av miljöbalken, har tillsyn över miljön på förskolor. Arbetsmiljölagstiftningen gäller både den fysiska och psykosociala miljön medan miljöbalken endast gäller den fysiska miljön.

Referenser

Offentligt tryck

Prop. 1993/94:11 om utvidgad lagreglering på barnomsorgsområdet, m.m.

Prop. 1997/98:93 om läroplan för förskolan.

Läroplan för förskolan, Departementsutgåva, Fritzes, Västerås 1998.

Prop. 2004/05:11 om kvalitet i förskolan och utbildningsutskottets betänkande 2004/05:UbU 3, Kvalitet i förskolan, m.m.

SOU 1997:157 Att erövra omvärlden, Förslag till läroplan för förskolan, Slutbetänkande av Barnomsorg och Skolkommittén.

SOU 2002:121 Skollag för kvalitet och likvärdighet.

SOU 2004:115 Den könade förskolan – om betydelsen av jämställdhet och genus i förskolans pedagogiska arbete.

Lagar

2 a kap skollagen (1985:1100).

6 kap 7 § kommunallagen (1991:900).

Förordningar

Förordning (SKOLFS 1998:16) om läroplan för förskolan.

Internationella konventioner

FN:s konvention om barnets rättigheter.

Allmänna råd

Skolverkets allmänna råd för fritidshem. Allmänna råd 1999:2.

Skolverkets allmänna råd för arbetet med att motverka alla former av kränkande behandling. 2004:19.

Litteratur

Bjurek, H. Gustafsson, B., Kjulin, U., & Kärrby, G. (1992). *Effektivitet och kvalitet i barnomsorgen*. Rapport nr 1992:07. Institutionen för pedagogik, Göteborgs universitet.

Dahlberg, G. Moss, P., & Pence, A. (2001). *Från kvalitet till meningsskapande*. Stockholm: LHS Förlag.

- Gars, C. (2002). *Delad vårdnad? : föräldraskap och förskolläraruppgift i den offentliga barndomen*. Stockholm: HLS Förlag.
- Haug, P. (2003). *Om kvalitet i förskolan*. Forskning om och utvärderingar av förskolan 1998-2001. Forskning i fokus, nr 8. Stockholm:Skolverket.
- Nordin-Hultman, E. (2004). *Pedagogiska miljöer och barns subjektskapande*. Stockholm: Liber.
- Johansson, E. (2001). *Små barns etik*. Stockholm: Liber.
- Johansson, E. (2003). *Möten för lärande*. Pedagogisk verksamhet för de yngsta barnen i förskolan, Forskning i fokus nr 6. Skolverket.
- Kihlbom, M. (2003). *Om små barns behov och utveckling*. Stockholm, Myndigheten för skolutveckling.
- Kärrby, G., Sheridan, S., Giota, J., Däversjö Ogefelt, A., & Björck, Å. (2003). *Pedagogisk kvalitet i skolan (PQS)*. Metod för forskning, utvärdering och utveckling av skolans kvalitet. Lund: Studentlitteratur.
- Lidholt, B. (1999). *Anpassning, kamp och flykt*. Hur förskolepersonal handskas med effekter av besparingar och andra förändringar i förskolan. Acta Universitatis Upsaliensis 83, Uppsala Universitet.
- Löfdahl, A. (2002). *Förskolebarns lek - en arena för kulturellt och socialt meningskapande*. Karlstad universitet, Karlstad.
- Myndigheten för skolutveckling (2003). *Att granska och förbättra kvalitet*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Myndigheten för skolutveckling (2003). *Olikas lika värde – om arbetet mot mobbing och kränkande behandling*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Myndigheten för skolutveckling (2004). *Komma till tals. Flerspråkiga barn i förskolan*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Månsson, A. (2000). *Möten som formar*. Interaktionsmönster på förskola mellan pedagoger och de yngsta barnen i ett genusperspektiv. Lärarhögskolan i Malmö, Malmö.
- Norén, E. (2002). *Språkbygge på bräcklig grund*. Utvärdering tema utbildning och språk, förskolan. Mångkulturellt centrum, Botkyrka.
- Pedagogisk forskning i Sverige, Årgång 8, nr 1-2, (2003). *Barns perspektiv och barnperspektiv*. Göteborgs universitet.

- Pramling Samuelsson, I. & Asplund Carlsson, M. (2003), *Det lekande lärande barnet i en utvecklingspedagogisk teori*. Stockholm: Liber.
- Runfors, A (2003). *Mångfald, motsägelse och marginaliseringar*. Stockholm: Prisma.
- Sandberg, A. & Vuorinen, T. (2004). *Forskningsplattform för förskolan – Framtiden skapas i barnen*. Child rapport nummer 7, Mälardalens högskola.
- Sheridan, S. (2001). *Pedagogical Quality in Preschool - An issue of perspectives*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Skolverket (1998). *Elever i behov av särskilt stöd*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (1999). *Olika på lika villkor*. En antologi om jämställdhet i förskolan. Stockholm: Skolverket
- Skolverket (2000). *Utvärdering i förskolan - frågor och exempel*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2001a). Asplund Carlsson, M., Pramling Samuelsson I., Kärby, G. *Strukturella faktorer och pedagogisk kvalitet i barnomsorg och skola*, En kunskapsöversikt, Stockholm, Skolverket.
- Skolverket (2001b) Williams, P., Sheridan, S., & Pramling Samuelsson, I. *Barns Samlärande*. En forskningsöversikt. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2003). *Flera språk – fler möjligheter*. Utvecklingen av modersmålsstödet och modersmålsundervisningen. Rapport 228. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2003). *Gruppstorlekar och personaltäthet i förskola, förskoleklass och fritidshem*, Rapport 237. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2004). *Förskola i brytningstid*, Nationell utvärdering av förskolan, Rapport 239, Stockholm: Skolverket.
- Svaleryd, K. (2003). *Genuspedagogik*. Stockholm: Liber.
- Welén, T. (2003). *Kunskap kräver lek*. Forskning i fokus nr 17. Myndigheten för skolutveckling.

Som ett led i arbetet att hävda alla barns rätt till en bra förskola har Skolverket tagit fram allmänna råd för kvalitet i förskolan. Syftet med allmänna råd är att förtydliga verksamheten utifrån skollag och läroplan samt att stödja kvalitetsarbetet i förskolan.

De allmänna råden riktar sig till både kommunen och den personal som arbetar i förskolan och illustrerar hur ansvarsfördelningen mellan kommun och verksamhet ser ut. För föräldrar kan de allmänna råden utgöra ett stöd för inflytande och samverkan.

Skolverket

www.skolverket.se